

Türk Tarihi ve Kültürü

Editör: Prof. Dr. Cemil ÖZTÜRK

— 8. Baskı —

Editör: Prof. Dr. Cemil ÖZTÜRK

TÜRK TARİHİ VE KÜLTÜRÜ

ISBN 978-975-8792-40-5

DOI 10.14527/9789758792405

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

© 2021, PEGEM AKADEMİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. A.Ş.'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz. Bu kitap, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayınevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayınevi**dir. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 1000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşılabilir.

1. Baskı: Eylül 2005, Ankara

8. Baskı: Mart 2021, Ankara

Yayın-Proje: Şehriban Türüldür
Dizgi-Grafik Tasarım: Müge Çetin
Kapak Tasarımı: Pegem Akademi

Baskı: Vadi Grup Basım A.Ş.
İvedik Organize Sanayi 28. Cadde 2284 Sokak No:105
Yenimahalle/ANKARA
Tel: (0312) 394 55 91

Yayıncı Sertifika No: 36306
Matbaa Sertifika No: 49180

İletişim

Karanfil 2 Sokak No: 45 Kızılay/ANKARA
Yayınevi: 0312 430 67 50 - 430 67 51
Dağıtım: 0312 434 54 24 - 434 54 08
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
İnternet: www.pegem.net
E-ileti: pegem@pegem.net
WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

ÖN SÖZ

Binlerce yıllık köklü tarihleri boyunca Türkler, eski dünya olarak bilinen Avrasya ve Afrika kıtalarında milyonlarca km²'lik engin bir coğrafyada yüzün üzerinde irili ufaklı devlet kurmuştur. Bunlardan İslâmiyete girmeden önce – bilinen tarihlerinin ilk devirlerinde- kurmuş oldukları Büyük Hun İmparatorluğu ile İslâmî dönemde kurmuş oldukları Büyük Selçuklu Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu, insanlık tarihinin kaydettiği en büyük ve kudretli siyasî oluşumlar arasında yer almıştır. Böylesine muazzam devletler kurmayı başaran Türkler, kendilerine bunu sağlayan büyük siyasî ve askerî güçleriyle tarihin pek çok döneminde dünyaya düzen veren milletlerden biri olmuştur.

Hiç kuşkusuz Türklerin dünya tarihinde önemli bir yere sahip olmasının nedeni, yalnızca büyük devletler kurmuş olmaları değildir. Bunun yanı sıra pek çok devirde, gelişmiş uygarlık çevrelerinde bulunarak, dünyanın en köklü ve gelişmiş kültürlerinden birine sahip olmasıyla da yakından ilgilidir. Gerçekten de Farabî, İbn-i Sina ve Birünî gibi filozof ve bilim adamlarını, Mimar Sinan gibi sanat, mimarlık ve mühendislik dehalarını yetiştiren Türkler, dünya uygarlığına önemli katkılar yapmıştır. Üç kıtada 20 milyon km²'den daha geniş bir coğrafyada sayısız dinî ve etnik gruptan oluşan halkına Batılı bilim adamlarının *Pax-Ottomana* adını verdikleri ve en az 400 yıl süren bir barış çağı yaşatan Osmanlı İmparatorluğu, XV – XVI. yüzyıllarda, hemen her alanda dünya uygarlığının en önde gelen temsilcilerinden biri olmuştur. Bununla beraber XX. yüzyıla İslâm dünyasının kayda değer tek siyasî ve askerî gücü olarak giren Osmanlı İmparatorluğu, Batıda yükselen çağdaş uygarlığın gerisinde kalmıştır. Bu gerilik, Osmanlı sınırlarının dışında yaşayan Türk/İslâm dünyası için de söz konusudur.

Çağdaş uygarlığın gerisinde kalarak Batı emperyalizmi karşısında yok olmanın eşiğine gelen Osmanlı İmparatorluğu, XVIII. yüzyıldan itibaren bu gerilikten kurtulmak amacıyla giderek ivme kazanan bir modernleşme hareketi başlatmıştır. XIX. yüzyıldan itibaren Rus Çarlığı topraklarında yaşayan Türk toplulukları da benzer bir sürece girmiştir. XX. yüzyıla girilirken Türk dünyasında modernleşmeye paralel olarak sekülerleşme/lâikleşme ve milliyetçilik de yükselmiştir. Bu iki olgu, gelecekte Türk dünyasının şekillenmesinde belirleyici faktörler arasında yer alacaktır.

Birinci Dünya Savaşı, Türk tarihinin en önemli dönüm noktalarından biri olmuştur. Bu savaşın sonunda Türklerin kurduğu gelmiş geçmiş en büyük devlet çökmüş, son bağımsız vatanları Batı emperyalizmi tarafından istila edilmek istenmiştir. Bu sırada büyük bir siyasî ve askerî deha olarak tarih sahnesine çıkan Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde Türkiye Türkleri, emperyalizmin oyununu bozarak üzerinde dokuz yüz yıldır yaşadıkları toprakların ebedî Türk yurdu olduğunu tüm dünyaya göstermiş; bu topraklarda bir ulus devlet olan

Türkiye Cumhuriyeti'ni kurmuştur. Osmanlı modernleşme deneyimi üzerine gerçekleştirdiği reform ve devrimlerle Türkiye Cumhuriyeti, Türk milletinin çağdaş uygarlığı yakalama hedefini sürdürmüştür. Nitekim bu sürekli çağdaşlaşma ve kalkınma gayretlerinin sonucunda, XXI. yüzyılın başında, İslâm dünyasının tek demokratik ve lâik ülkesi olarak, Batı uygarlığını temsil eden Avrupa Birliği'ne girmenin eşğine gelmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti XX. yüzyılın büyük bir bölümünde tek bağımsız Türk devleti olmuştur. 1983'te Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin kurulması, 1990'larda Sovyetler Birliği'nin dağılması üzerine Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Kırgızistan'ın bağımsızlığını kazanması üzerine dünya üzerindeki bağımsız Türk devleti sayısı yediye yükselmiştir. Gerek bağımsız Türk devletlerinde yaşayanlar, gerekse başka devletlerin egemenliği altındaki tarihî yurtlarında varlığını devam ettirenler veya öğrenim görmek ya da çalışmak için başka ülkelerde yaşamını sürdürenler ile birlikte bugün dünyadaki Türk nüfusu, 200 milyona yaklaşmıştır.

Avrupa Birliği'ne giriş için yoğun çaba gösteren Türkiye Cumhuriyeti, sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmişlik düzeyi, demokratik ve lâik siyasî yapısı ile 1990'lardan itibaren Türk dünyası için model ülke olmuştur. Hiç kuşkusuz söz konusu devletlerin gelişim süreçlerinde kendilerine özgü siyasî, sosyal, ekonomik ve kültürel koşullarla tarihî birikim ve deneyimleri de belirleyici olacaktır. Bugün Türk dünyası, sahip olduğu demografik güç, jeopolitik ve jeostratejik olanaklar ve zengin doğal kaynaklarla XXI. yüzyıla damgasını vurmaya adaydır. Bunun gerçekleşmesi, zengin ortak kültürel mirasları üzerinde Türk devletlerinin çağdaş uygarlığın gereklerini yerine getirmesiyle mümkündür.

***

Elinizdeki kitabın konusu, adından da anlaşılacağı gibi Türk Tarihi ve Kültürü'dür. Hiç kuşkusuz, binlerce yıllık kronolojik derinliğe ve milyonlarca km²'lik coğrafî genişliğe sahip Türk tarihi ve kültürünün bütün yönleriyle bu boyutta bir kitapta ele alınması mümkün değildir. Böyle bir kitap yazmanın bir başka güçlüğü de, konunun tarih biliminin çok farklı uzmanlık alanları ile sosyoloji, müzik, dramatik sanatlar, dil ve edebiyat gibi çok farklı disiplinleri de ilgilendirmesidir. Konusunun bu doğası nedeniyle böyle bir kitabın tek bir bilim adamı tarafından yazılamayacağı da açıktır. Bundan dolayı, elinizdeki kitap planlanırken hem konunun genişliği hem de disiplinler çeşitliliği göz önünde bulundurulmuştur. Konuyu analitik olarak ortaya koyabilmek için kitap, "Türk Tarihi" ve "Türk Kültürü" adlarını taşıyan iki kısma ayrılmıştır. 1 – 8. bölümlerden oluşan Birinci Kısım'da, tarih boyunca kurulmuş belli başlı Türk devletlerinin tarihçelerine yer verilmiştir. 9 – 22. bölümlerden oluşan İkinci Kısım'da ise, farklı disiplinlerden gelen ve çoğu yazdıkları konuda eser sahibi olan bilim adamları tarafından tarihî gelişimi içinde Türk kültürü ele alınmıştır.

Fakat, elinizdeki kitap daha çok Türkiye'deki üniversite öğrencileri, öğretmenler ve genel okuyucular düşünülerek tasarlandığı için, tarihî süreçte meydana gelen kültürel farklılaşmanın sonunda X – XI. yüzyıllarda ortaya çıkmaya başlayan ve XV. yüzyılda iyice belirginleşen Batı ve Doğu Türk kültür çevrelerinden birincisine, özellikle de Türkiye Türk kültürüne ağırlık verilmiştir.

Kitap bir monografi çalışması olmadığı için, dünyada yazılan benzer başvuru eserlerinde olduğu gibi, okuyucunun faydalanmasını kolaylaştırmak amacıyla satır arası kaynak gösterme veya dipnot verme tekniklerini kullanmak yerine, bölüm sonlarında bir “Kaynakça” verilmesi tercih edilmiştir. Buna paralel olarak, kitapta, sade bir dil kullanılmasına özen gösterilmiştir.

***

Elinizdeki bu kitap, bu satırların yazarı dâhil, beş farklı üniversiteden on dokuz bilim adamı tarafından yazılmıştır. Yukarıda belirtildiği gibi her biri yazdıkları bölümle ilgili akademik kariyer yapmış ve/veya müstakil eser yazmış bu yazarlar – soyadlarına göre- Mustafa Aksoy, Yahya Akyüz, Şehnaz Aliş, Halis Ayhan, Nadir Devlet, İsmail Doğan, Ayla Ersoy, Fethi Gedikli, Mustafa Kaçar, Filiz Kamacıoğlu, Ertuğrul Oral, Arzu E. Öztürk, Hüseyin Salman, Ahmet Tabakoğlu, Selahattin Tozlu, Enver Töre, Nesimi Yazıcı ve Ali Yılmaz'dır. Hepsine titiz ve özverili çalışmalarından dolayı teşekkür ediyorum. Ayrıca Arzu E. Öztürk, kitabı dil açısından incelemiş, düzeltmeler yapmıştır. Kendisine de teşekkür borçluyum.

***

Bu kitabın esas hedef kitle, eğitim fakültelerinin ilköğretim *sınıf öğretmenliği*, *Türkçe öğretmenliği* ve *sosyal bilgiler öğretmenliği* programlarında öğrenim gören öğrenciler ile Türk tarih ve kültürünü öğrenmek isteyen *genel okuyuculardır*. Bunlardan başka, tarih bölümü/öğretmenliği öğrencileri ve tarih öğretmenleri için de kaynak eser olarak planlanmıştır. Faydalı olması ümidiyle..

18 Ağustos 2004

Prof. Dr. Cemil Öztürk
Editör

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR.....	xxii

BİRİNCİ KISIM TÜRK TARİHİ

1. BÖLÜM TÜRK ADI, TÜRKLERİN ANAYURDU VE GÖÇLER

Hüseyin Salman

(ss. 1-8)

Giriş.....	3
Türk Adı.....	3
Türklerin Anayurdu.....	4
Göçler ve Sebepleri.....	4
Göçlerin Tarihi Gelişimi.....	4
Göçlerin Sebepleri.....	7
Özet.....	7
Kaynakça.....	8

2. BÖLÜM İSLÂMİYETTEN ÖNCEKİ TÜRK DEVLETLERİ

Hüseyin Salman

(ss. 9-30)

Giriş.....	9
Hun İmparatorluğu.....	9
Asya Hunları.....	9
Batı Hunları.....	12
Ak Hunlar (Eftalitler) Orta Doğu Hunları.....	16
Tabgaç Devleti.....	17
Göktürkler.....	18
I. Göktürk Devleti.....	18
Doğu Göktürk Devleti.....	19
Batı Göktürk Devleti.....	20
II. Göktürk Devleti.....	21
Uygurlar.....	23
Ötügen Uygur Hakanlığı.....	24
Kansu Uygurları.....	24
Turfan Uygur Devleti.....	25

Sabar Devleti.....	25
Avar Hakanlığı.....	26
Hazar Kağanlığı	26
Peçenekler, Uzlar ve Kumanlar.....	27
Peçenekler.....	27
Uzlar	27
Kumanlar (Kıpçaklar)	27
Oğurlar ve Bulgar Devletleri	28
Büyük Bulgarya.....	28
Tuna Bulgar Devleti	28
İdil (Volga) Bulgar Devleti.....	29
Özet	29
Kaynakça	30

3. BÖLÜM

İLK MÜSLÜMAN TÜRK DEVLETLERİ

Nesimi Yazıcı
(ss. 31-56)

Giriş	31
Türklerin İslâmiyeti Kabulü.....	31
İlk Müslüman Türk Devletleri.....	36
Türk Valilerince Kurulan Devletler	37
Tolunoğulları.....	37
Sacoğulları.....	39
İnşidiler (Akşidiler)	40
İlk Türk – İslâm Devletleri.....	41
İdil (Volga) Bulgar Hanlığı.....	41
Karahanlılar	42
Gazneliler	44
Büyük Selçuklular	47
Harezmşahlar	54
Özet	55
Kaynakça	56

4. BÖLÜM

ANADOLU'DA KURULAN İLK TÜRK DEVLETLERİ

Nesimi Yazıcı
(ss. 57-79)

Giriş	57
Anadolu'da Türkler.....	58
Anadolu'da Kurulan İlk Türk Devletleri.....	62
Türkiye Selçukluları.....	62
Süleymanşah Sonrası	63

Yükselme Dönemi.....	67
Moğollar, Zayıflama ve Son.....	69
İlk Anadolu Beylikleri.....	70
Anadolu Beylikleri.....	73
Özet.....	77
Kaynakça.....	78

5. BÖLÜM MOĞOL İSTİLASINDAN SONRA KURULAN BAZI TÜRK DEVLETLERİ

Ali Yılmaz
(ss. 81-105)

Giriş.....	81
Moğol İstilası ve Sonrasında Türk Dünyası.....	81
Moğol İstilâsından Sonra Kurulan Bazı Türk Devletleri.....	83
Timurlar.....	83
Akkoyunlular.....	85
Karakoyunlular.....	86
Safeviler.....	88
Delhi Türk Sultanlığı.....	92
Hint-Türk İmparatorluğu / Babür İmparatorluğu.....	94
Karadeniz'in Kuzeyindeki Türk Hanlıkları.....	97
Altınordu Devleti.....	98
Kazan Hanlığı.....	98
Kırım Hanlığı.....	99
Astrahan Hanlığı.....	100
Türkistan Hanlıkları.....	101
Özbekler.....	101
Hive Hanlığı.....	102
Buhara Hanlığı.....	102
Hokand Hanlığı.....	102
Kazak Hanlığı ve Yüzler (Cüzler).....	103
Doğu Türkistan (Kaşgar Hanlığı).....	103
Özet.....	104
Kaynakça.....	105

6. BÖLÜM OSMANLI İMPARATORLUĞU

Ertuğrul Oral
(ss. 107-137)

Giriş.....	107
Kuruluş Devri.....	107

Kuruluş Yıllarında Anadolu ve Balkanların Durumu.....	107
Osmanlı Beyliği'nin Kuruluşu.....	107
Anadolu'da Türk Birliğinin Yeniden Kurulması.....	110
Balkanlarda Genişleme	110
Fetret Devri'nden İstanbul'un Fethine Osmanlı Devleti.....	111
Yükseliş Devri.....	112
Fatih Sultan Mehmet: Bölgesel Güçten Dünya Egemenliğine	112
II. Beyazid	112
Yavuz Sultan Selim: Hilafet ve İslâm Dünyasının Liderliği	113
Kanunî Sultan Süleyman ve Süper Güç	113
Akdeniz ve Hint Okyanusu'nda Egemenlik Mücadelesi	114
Duraklama ve Gerileme Devri	115
Duraklamanın Sebepleri	115
Duraklamayı Önlemeye Yönelik İlk Girişimler	115
Köprülüler'in Devleti Kurtarma Çabaları	116
II. Viyana Kuşatması: Duraklamadan Gerilemeye	116
XVIII. Yüzyıl: Bocalama Yılları.....	117
Dağılma Devri.....	118
Küçük Kaynarca Antlaşması: Sonun Başlangıcı.....	118
Sultan II. Mahmud Devri: Sivil Reformların Başlaması.....	120
Tanzimat Devri	121
Sultan Abdülhamid/Mutlakiyet Devri.....	124
Meşrutiyet Devri.....	130
Osmanlı İmparatorluğu'nun Dağılması	130
Trablusgarp Savaşı.....	130
Balkan Savaşları.....	131
Birinci Dünya Savaşı.....	133
Özet	136
Kaynakça	137

7. BÖLÜM

TÜRKİYE CUMHURİYETİ (1923-1950)

Cemil Öztürk
(ss. 139-174)

Giriş	139
Türk Kurtuluş Savaşı	140
Atatürk Devri.....	142
Teokratik Monarşi'den Laik Cumhuriyet'e	142
Demokratikleşme Girişimleri: Sancılı Yıllar (1924-1930).....	143
Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası	144
Şeyh Sait İsyanı	145
İzmir Suikastı ve Muhalefetin Tasfiyesi	145
Serbest Cumhuriyet Fırkası.....	146
Menemen Olayı	148
Türk Dış Politikası (1923-1938).....	149

Türkiye – Yunanistan İlişkileri	149
Musul Sorunu ve Türkiye – İngiltere İlişkileri.....	150
Türkiye – Fransa İlişkileri ve Hatay Sorunu	152
Türkiye – Sovyetler Birliği İlişkileri.....	153
Türkiye – İtalya İlişkileri	154
Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne Girmesi.....	154
Bölgesel Barış Kuşağı Oluşturma Politikası: Balkan Antantı ve Sadabat Paketi	155
Boğazlarda Türk Egemenliğinin Yeniden Kurulması: Montreux Boğazlar Sözleşmesi	156
İnönü Devri.....	157
II. Dünya Savaşı Sonuna Kadar Türkiye'nin İç Politikası	157
II. Dünya Savaşı Sonuna Kadar Türk Dış Politikası	160
İngiltere ile İttifaka Dayalı Dış Politika	160
Müttefikler ile Mihver Arasında Denge Politikası	160
Türkiye'yi Savaşa Sokma Gayretleri: Artan Müttefik ve Mihver Baskıları.....	163
Türkiye'nin Müttefiklerle İttifakı	164
II. Dünya Savaşı Sonrasında Türkiye (1945-1950): Liberal Demokrasiye Geçiş Süreci.....	165
CHP'ye Karşı Yükselen Muhalefet	165
Demokrat Parti ve Çok Partili Sisteme Geçiş	166
CHP'deki İdeolojik Değişim	167
Millî İradeyle İktidarı Değişimi	168
II. Dünya Savaşı Sonrasında Türk Dış Politikası	169
Özet	171
Kaynakça	172

8. BÖLÜM

ÇAĞDAŞ TÜRK DEVLETLERİ VE TOPLULUKLARI

Nadir Devlet (ss. 175-202)

Giriş	175
Genel Tarihçe	176
Kafkasya	177
Azerbaycan Cumhuriyeti.....	178
Coğrafi Konum	178
Nüfus.....	178
Siyasî Yapı.....	178
Ekonomi	179
Eğitim ve Kültür	179
Din	179

Orta Asya (Batı Türkistan)	179
Türkmenistan Cumhuriyeti	180
Coğrafi Konum	180
Nüfus.....	180
Siyasî Yapı.....	180
Ekonomi	181
Eğitim ve Kültür	181
Kırgızistan Cumhuriyeti	181
Coğrafi Konum	181
Nüfus.....	182
Siyasî Yapı.....	182
Ekonomi	182
Eğitim ve Kültür	182
Kazakistan Cumhuriyeti	183
Coğrafi Konum	183
Nüfus.....	183
Siyasî Yapı.....	184
Ekonomi	184
Eğitim ve Kültür	184
Özbekistan Cumhuriyeti	185
Coğrafi Konum	185
Nüfus.....	185
Ekonomi	185
Siyasî Yapı.....	186
Eğitim ve Kültür	186
Karakalpak (Özerk) Cumhuriyeti	187
Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti	187
Coğrafi Konum	188
Nüfus.....	188
Siyasî Yapı.....	188
Ekonomi	188
Eğitim ve Kültür	188
Dünyadaki Diğer Türk Toplulukları	189
Avrupa ve Türkler	190
Balkanlar	192
Bulgaristan Türkleri	192
Romanya Türkleri.....	192
Yunanistan Türkleri	193
Ukrayna ve Kırım Tatarları.....	193
Rusya Federasyonundaki Türk Toplulukları.....	193
İdil – Ural Bölgesi.....	193
Tataristan Cumhuriyeti	193
Başkurdistan Cumhuriyeti.....	194
Çuvaşistan Cumhuriyeti	194
BDT'nin Avrupa Bölümündeki Diğer İki Türk Boyu	194
Gagauzlar	194
Karaimler.....	195
Kuzey Kafkasya Bölgesi	195

Kumuklar.....	195
Karaçaylar	195
Balkarlar	195
Nogaylar	196
Sibirya Bölgesi.....	196
Yakut (Saha) Cumhuriyeti.....	196
Tuva Cumhuriyeti	196
Batı Sibirya Tatarları	197
Hakas Cumhuriyeti.....	197
Altay Cumhuriyeti	197
İran ve Türkler.....	197
Afganistan ve Türkler.....	198
Özbekler	198
Türkmenler	198
Kırgızlar.....	199
Çin ve Türkler.....	199
Diğer Ülkelerdeki Türkler.....	199
Özet	200
Kaynakça	202

İKİNCİ KISIM TÜRK KÜLTÜRÜ

9. BÖLÜM TÜRKLERDE DEVLET YÖNETİMİ Selahattin Tozlu (ss. 205-222)

Giriş	205
İslam Öncesi Türk Devletlerinde Devlet Yönetimi.....	206
İslâmdan Önceki Türklerde Devlet/Toplum Yapısının Temel Unsurları	206
Bağımsızlık	206
Ülke	207
Halk	207
Töre	208
Eski Türklerde Hükümdar ve Hakimiyet Anlayışı.....	209
İlk Müslüman Türk Devletlerinde ve Selçuklularda Devlet Yönetimi.....	210
Osmanlılarda Devlet Yönetimi.....	212
Klasik Dönem Osmanlı Devlet Yönetimi.....	213
Merkez Teşkilatı	213
Taşra Teşkilatı.....	214
Modernleşme Döneminde Devlet Yönetimi.....	216
Merkez Teşkilatı	216

Taşra Teşkilatı.....	217
Modern Devlet, Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti	218
Özet	220
Kaynakça	220

10. BÖLÜM TÜRKLERDE HUKUK

Fethi Gedikli

(ss. 223-239)

İslâmiyet Öncesi Türk Hukuk Sistemi	223
İlk Müslüman Türk Devletlerinde Hukuk Sistemi.....	225
Osmanlılarda Hukuk Sistemi.....	226
Klâsik Dönem Osmanlı Hukuk Sistemi	226
Osmanlı Yargı Teşkilatı	228
Şer'i Hukuk ve Örfî Hukuk İlişkisi	230
Osmanlı Hukuk Sistemi İçinde Fetvanın Önemi.....	232
Divan-ı Hümayun	233
Veziriazam Divanı	234
Kazasker Divanları	234
Kadılar	234
Batılılaşma Sürecinde Osmanlı Hukuk Sistemi.....	237
Özet	238
Kaynakça	239

11. BÖLÜM TÜRKLERDE ORDU

Ali Yılmaz

(ss. 241-254)

Giriş	241
İslamiyet Öncesi Türklerde Ordu.....	241
Osmanlılara Kadar Müslüman Türklerde Ordu	242
Selçuklulardan Önce Türk – İslam Devletlerinde Ordu.....	242
Büyük Selçuklularda Ordu.....	243
Merkez Ordusu	243
Eyalet Ordusu	244
Büyük Selçuklular Sonrası Türk – İslam Devletlerinde Ordu.....	245
İlk Müslüman Türk Devletlerinde Ordunun Bazı Özellikleri.....	245
Savaşçı Sınıflar ve Savaş Aletleri	245
Komuta Yetkisi	246
Osmanlılarda Ordu.....	246
Osmanlı Bahriyesi (Donanması)	247
Osmanlı Kara Kuvvetleri.....	247

Kapıkulu Ocakları.....	247
Eyalet Askerleri	250
Tımarlı Sipahiler	250
Yerli Kurulu Teşkilatı.....	251
Osmanlı Ordusunda Kullanılan Silah ve Aletler.....	251
Osmanlı Ordusunda Rütbeler	251
Osmanlı Ordusunun Genel Özellikleri	252
Özet	253
Kaynakça	253

12. BÖLÜM TÜRKLERDE SOSYAL YAPI

Mustafa Aksoy
(ss. 255-265)

Giriş	255
İslâmiyete Girmeden Önceki Türklerde Sosyal Yapı.....	255
Oğuş/Uğuş: Aile.....	256
Urug: Aileler Birliği.....	256
Bod: Boy.....	257
Bodun: Boylar Birliği.....	257
İl: Bağımsız Topluluk/Ülke	258
Tanzimat'a Kadar Müslüman Türklerde Sosyal Yapı	258
Selçuklularda ve Anadolu Beyliklerinde Sosyal Yapı.....	258
Osmanlılarda Sosyal Yapı.....	261
Nüfus.....	262
Sosyal Tabaklaşma.....	262
Aile.....	263
Tanzimat'tan Sonra Modernleşme ve Sosyal Yapı	264
Özet	265
Kaynakça	265

13. BÖLÜM TÜRKLERDE AİLE

İsmail Doğan
(ss. 267-285)

Giriş	267
Kavramsal Çerçeve	267
Aile Modelleri.....	268
Geleneksel Geniş Aile.....	268
Çekirdek Aile.....	269
İslâmiyet Öncesi Türk Ailesi.....	270
Boy	270

Sop	271
Soy (Büyük Aileler)	273
Pederi Aile	273
İzdivaci Aile	274
İslâmiyet Etkisindeki Türk Ailesi	275
İslâmiyet, Türk Ailesi ve Kadın	275
Osmanlı'da Kadın ve Aile	277
Osmanlı Ailesini Belirleyen Ana Etkenler	278
Osmanlı Kent Kadını	280
Osmanlı Kent Erkeği	281
Cumhuriyet Döneminde Aile: Modern Türk Ailesi	281
Özet	284
Kaynakça	285

14. BÖLÜM

TÜRKLERDE EKONOMİ

Ahmet Tabakoğlu
(ss. 287-316)

Giriş	287
Orta Asya Türklerinde Ekonomi	288
İlk Müslüman Türk Devletlerinde Ekonomi	291
Selçuklu Devletlerinde Ekonomi	291
Büyük Selçuklular	291
Anadolu Selçukluları	293
Malî Yapı ve İktisadî Refah	294
Üretim Yapısı	296
Para ve Ticaret	300
Diğer XI-XVII. Yüzyıl Türk Devletlerinde Ekonomi	305
Osmanlılarda Ekonomi	307
Malî Yapı	308
Merkez Maliyesi	308
Tımar Sistemi	309
Vakıf Sistemi	309
Üretim Yapısı	310
Ulaşım ve Ticarî Yapı	311
Para ve Finansman Sistemi	314
Çalışma ve Sosyal Güvenlik Sistemleri	315
Özet	316
Kaynakça	316

15. BÖLÜM TÜRKLERDE DİN

Halis Ayhan
(ss. 317-332)

Giriş.....	317
Etimoloji.....	317
Tanımlar.....	317
İslâmiyet Öncesi Türk Dini.....	320
Gök Tanrı Dini/İnanç.....	320
Türklerin Girdiği Diğer Dinler.....	320
Türklerin İslâmiyete Girişi.....	322
İslâmiyet ve Türkler.....	322
İslâm Dini.....	322
İslâm Dininin Özellikleri.....	324
Türklerin İslâm Dünyasına, İnsanlık Kültür ve Medeniyetine Hizmetleri.....	327
Özet.....	330
Kaynakça.....	332

16. BÖLÜM TÜRK DİLİ

Arzu Erdoğan Öztürk
(ss. 333-344)

Giriş.....	333
Dil, Dünya Dilleri, Türkçe'nin Dünya Dilleri Arasındaki Yeri.....	333
Köken Bakımından Dünya Dilleri.....	334
Yapı Bakımından Dünya Dilleri.....	335
Türkçe'nin Tarihi Gelişimi.....	335
Proto Türkçe.....	335
Eski Türkçe.....	336
Orta Türkçe.....	336
Karahanlı Türkçesi.....	336
Harezm Türkçesi.....	336
Yeni Yazı Dilleri ve Lehçeleri.....	337
Çağatay Türkçesi.....	337
Anadolu Türkçesi.....	337
Kıpçak Türkçesi.....	338
Modern Türkçe.....	338
Türklerin Kullandığı Alfabeler.....	339
Göktürk Alfabesi.....	339
Uygur Alfabesi.....	339
Arap Alfabesi.....	339
Kiril Alfabesi.....	340
Latin Alfabesi.....	340

Türkçe'nin Bugünkü Durumu	341
Özet	343
Kaynakça	343

17. BÖLÜM TÜRKLERDE EĞİTİM

Yahya Akyüz
(ss. 345-368)

Giriş	345
Türklerin İslâmiyete Geçişlerinden Önceki Eğitimleri	346
Hunlarda Eğitim	346
Göktürklerde Eğitim	347
Uygurlarda Eğitim	347
Türklerin İslâmiyeti Benimsemeleri ve Eğitimleri	348
İç Asya Müslüman Türkleri / Karahanlılarda Eğitim	348
İlk Örgün Eğitim Kurumları	349
İlk Müslüman – Türk Eğitimcilerin Ortaya Çıkması	349
Farabî	349
İbni Sina	350
Balasagunlu Yusuf	350
Kaşgarlı Mahmut	353
Selçuklularda Eğitim	351
Medreseler	352
Atabeglik	353
Ahilik	353
İş Dışında ve Örgütün Toplantı Yerlerinde Eğitim	353
İş Başında Eğitim	353
Yaygın Eğitim ve Eğitimciler	354
Osmanlılarda Eğitim	354
Kuruluştan eğitimde İlk Yenileşme Harekelerine Kadar Osmanlılarda Eğitim (1299-1773)	355
Medreseler	355
Sıbyan Mektepleri	356
Eğitimin İdari Teşkilatlanması	357
Enderun Mektebi	357
Osmanlı Hükümdarlarının Yetiştirilmesi	359
Eğitim Düşünürleri ve Yaygın Eğitimciler	359
Matbaanın Girişi	360
Eğitimde İlk Yenileşme Hareketleri Dönemi (1773-1839)	360
Tanzimat Dönemi (1839-1876)	360
Mutlakiyet Dönemi (1878-1908)	362
Meşrutiyet Dönemi (1908-1918)	362
Kurtuluş Savaşı Dönemi (1919-1922)	363
Türkiye Cumhuriyeti Dönemi (1923'ten 1950'ye)	364
Özet	366
Kaynakça	367

18. BÖLÜM TÜRKLERDE BİLİM

Mustafa Kaçar
(ss. 369-392)

Giriş	369
Osmanlılara Kadar Türklerde Bilim	369
Osmanlılarda Bilim.....	371
Yeni Bir Kültür ve “İlim Muhiti”nin Doğuşu.....	371
“İlim” Geleneğinin Oluşması.....	371
Osmanlı Biliminin Kaynakları ve İlk Eserler.....	372
İstanbul’un Fethinden Sonra Medreseler	376
Avrupa “Bilimi” ile İlk Temaslar, Aktarmalar ve Tercümeleler.....	377
Yenileşme Döneminde Eğitim Kurumları.....	380
Batı Tipi Askerî Eğitim Kurumlarının Doğuşu	380
Askerî Mühendislik Eğitimi	382
Sivil Mühendislik Eğitimi	384
Tıp Eğitimi	385
Bir Yüksek Öğretim Kurumu Olarak Darülfünun.....	387
Diğer Sivil Yükseköğretim Kurumları	390
Özet	391
Kaynakça	391

19. BÖLÜM TÜRK EDEBİYATI

Şehnaz Aliş
(ss. 393-405)

Giriş	393
İslâmiyetin Kabulünden Önceki Türk Edebiyatı.....	393
Sözlü Edebiyat	393
Yazılı Edebiyat.....	394
Orhun Yazıtları.....	394
Dede Korkut Hikayeleri.....	394
İslâmiyet’in Etkisi Altındaki Türk Edebiyatı.....	395
Divan Edebiyatı	396
Halk Edebiyatı	397
Tasavvuf Edebiyatı	397
Batı Etkisi Altındaki Türk Edebiyatı.....	398
Tanzimat Edebiyatı (1860-1896)	398
Servet-i Fünun Edebiyatı (Edebiyat-ı Cedide) (1896-1901).....	400
Fecr-i Atı (1909-1912)	402
Millî Edebiyat Akımı (1908-1923).....	402
Cumhuriyet Devri Edebiyatı (1923-Günümüze Kadar)	403
Özet	404
Kaynakça	405

20. BÖLÜM TÜRKLERDE SANAT

Ayla Ersoy
(ss. 407-426)

Giriş	407
İslâmlıktan Önceki Türk Sanatı.....	408
Hun Sanatı	408
Göktürk Sanatı.....	409
Uygur Sanatı	410
Osmanlı Öncesi İslâmî Dönem Türk Sanatı.....	410
Karahanlı Sanatı	410
Gazneli Sanatı.....	411
Büyük Selçuklu Sanatı.....	412
Anadolu Selçuklu Sanatı.....	414
Beylikler Devri Sanatı	416
Osmanlı Dönemi Türk Sanatı.....	416
Erken Devir Osmanlı Sanatı.....	417
Klasik Devir Osmanlı Sanatı.....	418
Geç Devir Osmanlı Sanatı	419
Batılama Dönemi	420
Sivil Mimarlık.....	421
Süsleme Sanatları	421
Taş Süsleme	422
Çini Süsleme	422
Ahşap Süsleme.....	423
Halı Sanatı.....	423
Minyatür Sanatı	424
Tezhip Sanatı	424
Özet	425
Kaynakça	426

21. BÖLÜM TÜRKLERDE DRAMATİK SANATLAR

Enver Töre
(ss. 427-447)

Giriş	427
Türk Gelenekli Tiyatrosu.....	429
Dramatik Özellik Göstermeyen Oyunlar	429
Dramatik Özellik Taşıyan Oyunlar	430
Köy Orta Oyunları	430
Meddah.....	430
Kukla.....	431
Karagöz.....	431

Karagöz Oyununun Dramatik Yapısı.....	432
Karagöz'ün Şahıs Kadrosu	433
Ortaoyunu	435
Avrupaî Türk Tiyatrosu.....	437
Tanzimat Dönemi Türk Tiyatrosu.....	437
Meşrutiyet Dönemi Türk Tiyatrosu	440
Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosu	441
Özet	446
Kaynakça	446

22. BÖLÜM TÜRKLERDE MÜZİK

Filiz Kamacıoğlu
(ss. 449-460)

Giriş	449
Türklerde Müziğin Kökeni	450
Askerî Müzik / Mehter Müziği	450
Türk Halk Müziği	451
Genel Özellikler.....	451
Türk Halk Müziği Çalgıları.....	452
Üflemeli Çalgılar	452
Yaylı Çalgılar	453
Vurmalı Çalgılar	453
Dinî Müzik	453
Cami Müziği.....	453
Ezan	453
İlâhi.....	454
Salât	454
Mevlut.....	454
Tekke Müziği	454
Türk Müziğinin Gelişim Evreleri	454
Ortaçağ Türk Müziği	455
XV. Yüzyıl Türk Müziği.....	455
XVI. Yüzyıl Türk Müziği	455
XVII. Yüzyıl Türk Müziği.....	456
XVIII. Yüzyıl Türk Müziği	456
XIX. Yüzyıl Türk Müziği	457
Tanzimat Dönemi Yenileşme Hareketi.....	457
Meşrutiyet Dönemi.....	458
Cumhuriyet Dönemi.....	458
Özet	459
Kaynakça	460

HARİTALAR

Harita 1	: Türklerin Ana Yurdu	463
Harita 2	: Büyük Hun Devleti ve Avrupa Hun Devleti.....	464
Harita 3	: Göktürk Devleti.....	465
Harita 4	: Doğu Avrupa'da Türkler.....	466
Harita 5	: Büyük Selçuklu Devleti	467
Harita 6	: Anadolu'da Kurulan İlk Türk Devletleri ve Beylikleri	468
Harita 7	: Anadolu Selçuklu Devleti	469
Harita 8	: Moğol İmparatorluğu ve Parçalanışı	470
Harita 9	: XIV. Yüzyıl Ortalarında Anadolu'da Kurulan Beylikler ve Devletler.....	471
Harita 10	: Kanunî Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı Devleti (1520–1566).....	472
Harita 11	: Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan Sonra Osmanlı Devleti	473
Harita 12	: XXI. Yüzyılın Başında Avrasya ve Türkiye Cumhuriyeti	474

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği.
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri.
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluđu.
byy.	: Basım yeri yok.
Çev.	: Çeviren.
Haz.	: Hazırlayan.
İA	: Millî Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi.
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti.
M.Ö.	: Milâttan önce.
M.S.	: Milâttan sonra.
ö.	: Ölümü.
ÖSSC	: Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti.
RF	: Rusya Federasyonu.
RSFSC	: Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti.
Sad.	: Sadeleştiren.
SSC	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti.
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği.
T. C.	: Türkiye Cumhuriyeti.
TDV İA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.
TED	: Tarih Etüdüleri Dergisi.
ty.	: Tarih yok.
Yay.	: Yayınlayan.
yy.	: Yüzyıl.

**BİRİNCİ KISIM
TÜRK TARİHİ**

1. BÖLÜM

TÜRK ADI, TÜRKLERİN ANAYURDU VE GÖÇLER

Hüseyin Salman*

GİRİŞ

Türklerin anayurdunun neresi olduğu konusu, Türk tarihinin ilk dönemleri üzerine çalışan bilim adamları için çok hassas bir çalışma alanı olagelmıştır. Bunun sebebi, ileri sürülen görüşlerin genellikle tarihî belgelerden ziyade arkeolojik buluntulara ve dil bakiyelerine dayanmasıdır. Bugün bütün malzemeler araştırmacılar tarafından dikkatle incelenerek konu hakkında güvenilir sonuçlara varılmıştır.

Türklerin yayılmaları ve göçleri de yıllarca araştırmacıları meşgul eden bir çalışma alanı olmuştur. Bugüne kadar yapılan bilimsel araştırmalar sonunda Orta Asya'dan komşu coğrafyalara yapılan Türk göçlerinin sebepleri aşağı yukarı ortaya konmuştur: coğrafi, siyasî, ekonomik vs. sebepler. Bununla beraber, konunun tüm yönleri aydınlığa kavuşmuş değildir ve bunlara ışık tutmaya yönelik çalışmalar halen devam etmektedir.

TÜRK ADI

Araştırma bulguları “Türk” adının esasen belli bir topluluğa mahsus “etnik” bir isim olmayıp, siyasî bir ad olduğunu göstermektedir. Göktürk Devleti'nin kuruluşundan itibaren, önce bu devletin, daha sonra bu imparatorluğa bağlı kendi özel isimleri ile anılan diğer Türklerin ortak adı olmuştur. Zamanla Türk soyuna mensup bütün toplulukları ifade eden millî bir ad haline gelmiştir.

Siyasî bir nitelik kazanmadan önce “türk” sözcüğünün cins ismi olarak “güç-kuvvet” (sıfat hali ile: güçlü-kuvvetli) anlamında kullanıldığı bilinmektedir. Cins ismi olarak eskiden beri Türkçede olması gereken “türk” kelimesinin “Altaylı” (Ceyhun ötesi, Turanlı) kavimleri ifade etmek üzere V. yüzyıla ait bir Pers metninde, daha sonra yine cins ismi olarak “türk-Hun” (kudretli Hun) tabirinde

---

* Merhum Öğretim Üyesi, Marmara Üniversitesi.

4 Türk Tarihi ve Kültürü

kullanıldığı görülmektedir. Ancak, şurası muhakkaktır ki, “Türk” kelimesini Türk Devleti'nin resmî adı olarak ilk kullanan siyasî oluşum, Göktürk Devleti'dir.

TÜRKLERİN ANAYURDU

Eski Türklerin tarihî göçlerden önce oturdukları anayurdun neresi olduğu problemi, geçtiğimiz yüzyıldan itibaren tartışılan bir konudur. Batılı araştırmacıların çoğu problemi kendi uğraştıkları bilim dalları açısından ele aldıklarından bu konuda farklı sonuçlara varmışlardır. Tarihçiler Çin kaynaklarına dayanarak Altay dağlarını ve etrafını Türklerin ilk anayurdu olarak kabul etmişlerdir. Sanat tarihçileri Tanrı dağları-kuzeybatı Asya sahasını anayurt olarak belirtmişlerdir. Bazı kültür tarihçileri ise İrtiş nehri-Urallar arasını veya Altaylar-Kırgız bozkırları arasını veya Baykal gölünün güneybatısını anayurt olarak göstermişlerdir. Bazı dil araştırmacıları da Altayların doğusunun veya Kingan dağları bölgesinin ya da 90 derece boylam'ın doğusunun eski Türk anayurdu olması gerektiğini ileri sürmüşlerdir.

Sovyet arkeologları Kiselev ve Çernikov'un Orta Asya'da yaptıkları araştırmalar, bilim dünyasına Türklerin anayurdu konusunda M.Ö. 2. binden öncesine ışık tutan bilgiler kazandırmıştır. Buna göre, kuzey Altayların hemen batısında bulunan Minusinsk bölgesinde ortaya çıkarılan Afanasyevo kültürünün (M.Ö. 2500–1700) ve özellikle Andronova kültürünün (M.Ö. 1700–1200) temsilcileri olan dolikosefal mongoloidlerden ve dolikosefal 'Akdeniz tip'lerinden farklı brakisefal savaşçı beyaz ırk, Türk soyunun proto-tipiydi. Bu tipin örnekleri “taş devrinin ilk çağlarından beri” Altaylar-Sayan dağlarının güneybatı bölgesinde (aşağı yukarı Minusinsk-Tuva-Abakan bozkırlarında) yaşamaktaydı.

GÖÇLER VE SEBEPLERİ

Göçlerin Tarihî Gelişimi

Türkler çok eski zamanlardan itibaren çeşitli sebeplerle anayurtlarını terk ederek başka coğrafyalara göç etmişlerdir. M.Ö. yapılan bütün göçlerin tarihleri kesin olarak bilinmemekle beraber, bazı tespitler yapılabilmektedir. Özellikle çeşitli bölgelerde görülen Andronova kültürünün izlerinin takip edilmesi, Proto-Türk yayılmasının yön ve zamanının belirlenmesini mümkün kılmaktadır.

“Taş devrinin ilk çağlarından beri” Altaylar-Sayan dağlarının güneybatı kısmında yaşayan proto-Türkler, göçebe ve savaşçı küteller halinde, M.Ö. 1700'den itibaren çevresine egemen olmaya başlamış ve sonraki iki yüzyıl içerisinde Altayları ve Tanrı dağlarını kaplamıştı. Diğer taraftan bu proto-

Türklerden bir kısmı bugünkü Kazakistan üzerinden Maveraünnehir'e kadar yayılarak oradaki 'Akdeniz' ırkları ile temas kurarken, batıya doğru açılan gruplar da Fin-Ogur boyları ile bağlantı sağlamışlardı. Bu arada, bazı proto-Türkler, muhtemelen M.Ö. 1100'lerden itibaren kalabalık kütleler halinde Çin'in kuzey batısındaki Kansu ve Ordos steplerine yerleşerek, burada Yangshao adı verilen –ve bugünkü gerçek Çin kültürünün temellerini oluşturan–yepyeni bir kültürün doğmasına yol açmışlardı.

M.Ö. 1300–1000 arasında bir kısım Türkler kuvvetle muhtemel olarak Türkistan coğrafyasında bulunuyordu. 'Andronova kültür çevresi' daha M.Ö. 2. bin ortalarında oldukça genişlemiş durumda idi. Bu kültür doğuda Baykal gölü kıyılarına, güneyde Tanrı dağlarına, güney batıda Kazakistan'a ve Harezmi'nin güneyine, batıda ise Sibirya üzerinden Don nehrine kadar yayılmıştı. Andronova kültürünün özelliklerinden olan at ve koyun besleme kültürü bütün bu bölgelerde görülmeye başlanmıştı. Bu yerlerde Andronova kültürü kenarlardan merkeze doğru gittikçe kuvvetlenerek devam ediyor ve Çin vadisi, güney Moğolistan ve batı Çin (Ordos bölgesi) ile sıkıca bağlı bulunuyordu.

Fakat Andronova kültür çevresinde söz konusu gelişme sürerken bu bölgenin merkezinde bir kültürel kesinti/farklılaşma meydana gelmişti. Minusinsk havalisindeki Karasuk'ta ortaya çıkarılan bu yeni kültür, Andronova kültüründen farklı idi. M.Ö. 700'den itibaren güney Sibirya'yı, Baykal bölgesini, Moğolistan'ı ve Yedisu havzasını etkisine alan Karasuk kültürü, Çin ile Rusya arasında teması sağlayan kavimler kütesine aitti. Bununla beraber aynı tarihlerde mongoloid bir ırkın Yenisey bölgesinde ve güney Sibirya'da etnik yönden üstünlük kazandığı görülmüyordu. Yine Karasuk kültürü zamanında Türkistan ve Harezmi'e İran'dan bazı kütlelerin geldiği seziliyordu.

Buna göre Altay-Sayan dağlarının güneybatısındaki anayurt sahasını âdeta boşaltan proto-Türkler; doğuda batı Çin'e (Ordos bölgesi) doğru, batıda Volga'ya ve Karadeniz'in kuzeyindeki düzlüklere doğru olmak üzere iki yönde göç etmeye başlamıştı. Bu coğrafi uzaklaşma Orta Asya'nın doğu ve batı uçlarında yoğunlaşmaya başlayan Türk topluluklarının konuştuğu ortak dilin de giderek birbirinden farklılaşmasına ve böylece Macar şarkiyatçısı Gyula Németh'in tanımladığı iki büyük Türk lehçesinin doğmasına yol açmıştı: Y'li Türkçe (Doğu Türkleri lehçesi) ve S'li Türkçe (Yakut ve Çuvaş Türkleri Türkçesi). Yakutlar zaman içinde Sibirya'daki yurtlarına çekilirken Çuvaşlar batıya yönelerek Uralların güneyine yerleşmişti. Türk dilinde ikinci farklılaşma Z ve R seslerinde meydana gelmişti. *Doğu Türkleri* (Hunlar, Göktürkler, Uygurlar, kısmen Sabarlar, Hazarlar, Peçenekler, Kumanlar, Oğuzlar ve dolayısı ile Azerbaycan, Irak, Suriye, Anadolu ve Balkan Türkleri) Z'li Türkçeyi, *Batı Türkleri* (Oğurlar, Bulgarlar ve Çuvaşlar) ise R'li Türkçe'yi konuşuyorlardı. Son araştırmalara göre bu farklılaşma/ayrılma M.Ö. III. yüzyılda ortaya çıkmıştı.